

ІВАНУ ІЛЛІЧУ ЧЕБАНЕНКУ – 85!

Чебаненко Іван Ілліч – відомий вчений-геолог, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, академік НАН України, заслужений діяч науки і техніки, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки.

Народився Іван Ілліч 31 березня 1925 року в приміському селі Матвіївка, де закінчив десятирічну школу в 1941 році. Рано втративши батька (1940 р.), він активно допомагав матері у веденні господарства, роботі на колгоспних полях.

З 26 березня 1944 року, зразу після звільнення Миколаєва від німецьких загартників, Іван Ілліч – в лавах радянських військ. В складі Запорізької червонопрапорної ордена Суворова стрілецької дивізії він брав участь у військових діях при форсуванні річки Дністер, в Яссько-Кишинівській операції, звільненні Румунії і Болгарії від німецької окупації.

В 1948–1953 рр. І.І. Чебаненко – студент геологічного факультету Одеського державного університету ім. Мечникова. Трудову діяльність почав у Ворошиловградському гірничому окрузі інженером-геологом.

В період 1955–1957 рр. навчався в аспірантурі при Інституті геологічних наук, де під керівництвом академіка Володимира Гавриловича Бондарчука підготував і успішно захистив у 1958 році кандидатську дисертацію на тему «Тектоніка Лисичанського підняття північно-західної окраїни Донецького кряжа». В ній він довів, всупереч існуючим уявленням, про конседиментаційну будову складчастих структур Донецького синклінорію.

У 1958 р. на запрошення колишнього Міністерства середнього машинобудування СРСР Чебаненко був відряджений до Чехословаччини, де працював спочатку як інженер, а пізніше – головний інженер експедиції, яка проводила пошуки уранових руд.

З жовтня 1960 р. він співробітник Інституту геологічних наук Національної академії наук, де працює до цього часу, пройшовши шлях від молодшого наукового співробітника до першого заступника директора Інституту, радника при дирекції Інституту з наукових питань.

У червні 1974 р. І.І. Чебаненко захистив докторську дисертацію на тему «Регіональні розломи України, закономірності їх розміщення та значення для пошуків родовищ корисних копалин». У 1979 році обраний членом-кореспондентом за спеціальністю “Геологія та геофізика”. У 1982 році став академіком Національної академії наук України за спеціальністю “Геологія”.

Академік Іван Чебаненко є геологом широкого профілю. Серед його наукових здобутків особливе місце займають дослідження механізмів утворення складчастих і розривних деформацій земної кори як на території

України, так і інших країн близького і далекого зарубіжжя, теоретичні основи процесу утворення планетарних розломів літосфери Землі та генетичні й структурні зв'язки з ними родовищ корисних копалин (зокрема нафтових і газових).

Як геолог-тектоніст І.І. Чебаненко став широко відомим після опублікування ним серії монографій з питання планетарних деформацій земної кори: “Основные закономерности разломной тектоники земной коры” (1963 р.), “Проблема складчатых поясов земной коры в свете блоковой тектоники” (1964 р.); “Разломна тектоніка України” (1966 р.); “Розломи Землі” (1969 р.); “Теоретические аспекты тектонической делимости земной коры” (1977 р.). В них висвітлюються механізми утворення та закономірності розміщення в земній корі планетарних розломів.

У першій з монографій наведені, складені особисто І.І. Чебаненком, карти розміщення великих розломів на континентах, а також зведена карта розміщення розломів Земної кулі.

Як засвідчили ці карти, велетенські тріщини, які мають довжину в багато сотень і навіть тисяч кілометрів, а в глибину занурюються до 700-800 і більше кілометрів, утворюють сітку планетарних розломів Землі в чотирьох основних напрямках: двох діагональних (за азимутами 40–45° і 310–315°) та двох т. зв. ортогональних, що мають субмеридіональне і субширотне орієнтування.

Розглянуто також причини виникнення цих деформацій та їхню роль як у загальному процесі геотектонезу, так і розміщенні в земній корі рудних родовищ корисних копалин.

У другій монографії розглянуто розміщення планетарних складчастих геоструктур (складчастих поясів), їх роль в будові літосфери Землі.

Поява цих двох робіт І.І. Чебаненка стала великою значною подією в геологічній науці. Розпочалися бурхливі дискусії. Одні геологи зустріли їх з захопленням і визнанням. Інші, яких на той час було значно більше, виступили з запереченням. (Відомий московський тектоніст член-кореспондент АН СРСР В.В. Белоусов написав до московської ВАК, як “чорний рецензент”, що систем розломів, як їх намалював І.І. Чебаненко, немає і не може бути.) Незважаючи на окремі негативні відгуки на вищезгадані монографії, І.І. Чебаненко у 1965 році успішно захистив їх як докторську дисертацію.

Однак на початку 70-х років ХХ століття в геології сталася нова сенсація. Опубліковані в американських журналах знімки поверхні Землі, зроблені з супутників, показали, що верхня оболонка планети Земля – земна кора – скрізь порізана велетенськими тріщинами, які мають переважно прямолінійні форми, закономірне просторове розміщення і довжини до багатьох сотень і тисяч кілометрів.

То був триумф названих вище двох монографічних робіт українського вченого-геолога І.І. Чебаненка. Космічні знімки повністю підтвердили як наявність виявлених ним планетарних розломів, так і їхні геометричні закономірності.

Під тиском цих фактичних даних В. В. Белоусов змушений був пізніше офіційно у пресі визнати факт порушеності земної кори планетарними роз-

ломами та розміщення їх у вигляді сітки. Але, на жаль, він не зізнався, що помилився при оцінці робіт І.І. Чебаненка.

Дуже важливою була також робота «Розломна тектоніка України», в якій закладені основи нової методики пошуків нафтових і газових родовищ з позицій розломної тектоніки. Ця тема дістала визнання у вчених, які сповідували неорганічне походження вуглеводнів. Роботи в цьому напрямку продовжувались, і на основі наукових рекомендацій І.І. Чебаненка, В.О. Краюшкіна та В.П. Ключка в зоні Північного борту Дніпровсько-Донецької западини було відкрито промислові скупчення нафти й газу.

Тут обов'язково треба сказати про постійну підтримку президентом Національної академії наук України Борисом Євгеновичем Патоном наукових досліджень у галузі неорганічного походження нафти та створення на її основі принципово нової методики пошуків нафтових родовищ. Без його моральної та фінансової допомоги ці дослідження не змогли б досягти того рівня, на якому вони перебувають сьогодні. Академія наук України на весь Радянський Союз була раніше і є в даний час єдиною науковою установою, в якій проводилися і проводяться наукові дослідження у цьому напрямі.

Перу Івана Ілліча належить понад 200 наукових публікацій, в тому числі 16 монографій. Більшість з них присвячена теоретичним проблемам будови літосфери та її розвитку в геоісторичному аспекті. Це, крім наведених вище п'яти монографій, такі колективні монографії, як «Строение и этапы развития Днепровско-Донбасского ровообразного прогиба» (1979 р.), «Тектоника Северного Причерноморья» (1988 р.), «Блоковая тектоника кристаллического фундамента Днепровско-Донецкого авлакогена» (1991 р.), «Поиски углеводородов в кристаллических породах фундамента Днепровско-Донецкой впадины» (1991 р.), «Проблема нефтегазоносности кристаллических пород фундамента Днепровско-Донецкой впадины» (1991 р.), «Нафтогазовий потенціал північно-західного шельфу Чорного моря» (1995 р.), «Нафтогазовий потенціал Керченсько-Таманського шельфу Чорного моря, континентального схилу і глибоководної западини Чорного моря» (1996 р.), «Нафтогазовий потенціал Північного борту Дніпровсько-Донецької западини» (1996 р.), «Нафтогазоперспективні об'єкти України: нафтогазоносність фундаменту осадочних басейнів» (2002 р.).

Іван Чебаненко брав активну участь у науково-організаційній роботі і громадсько-політичному житті Інституту геологічних наук НАН України. Був членом міжреспубліканської наукової ради, науково-методичної ради при товаристві «Знання». Нині член багатьох фахових рад. Зараз під його керівництвом при Інституті геологічних наук діє Спеціалізована рада з захисту кандидатських та докторських дисертацій. Іван Ілліч постійно дбає про підготовку фахівців високої кваліфікації.

І сьогодні Іван Ілліч Чебаненко активно працює над теоретичними проблемами сучасної геотектоніки, закономірностями розміщення корисних копалин і ми, співробітники Інституту, бажаємо йому здоров'я і творчого довголіття.

*Академік НАН України
П.Ф. Гожик*